

ORTADOĞU'DA YÜKSELEN RADİKALLEŞME:

İndirgemeci Yaklaşımdan Çok Boyutlu Analize

Ortadoğu'da yükselen radikalleşme ve terör, bölgenin sosyo-politik ve ekonomik dokusuna ve devlet bütünlüğüne karşı büyük bir tehdit haline geldi. Radikalleşmenin toplumsal temelleri ve katalizörlerini hesaba katmayan konvansiyonel anlatılar, yalnızca belirsiz genellemelelere başvurulmasına ve üstünlük politikası yapımlarına neden oldu.

Cihat BATTALOĐLU*, Fadi FARASIN**

Son yıllarda küresel ölçekte artan terör, dünya üzerinde yeni bir güvenlik paradigmasının oluşmasına neden oldu. Bu yeni terör ve radikalleşme olgusu, klasik askerî güvenlik anlayışıyla yapılan bir mücadelenin başarılı olamayacağını, küresel seviyede bir mücadelenin başarılı olabilmesi için terör ve terörün temel kaynağını oluşturan radikalleşmenin basit bir olgu değil, doğası gereği çok boyutlu bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu gerçeğinin anlaşılmasını ortaya çıkarttı. Bu bağlamda, birçok radikal örgütün kaynağı olarak görülen Ortadoğu coğrafyasının sosyoekonomik, politik ve ideolojik yapısını incelemek hem radikalleşmenin temelini anlamak hem de bölgesel ve küresel terör örgütleriyle başarılı bir mücadele için hayati bir önem arz etmektedir.

Günümüzde radikalleşme üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Ortadoğu'da radikalleşme olgusu ve temellerinin yaygın olarak fakirlik ve eşitsizlik üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak kapsamlı bir araştırma yapıldığında radikalleşen insanların sadece bir gelir ya da politik gruba ait olmadığı, literatürde yaygın olarak kullanılan analizlerin bölgedeki realiteyi yansıtmadığı, bununla birlikte genel geçer kavramlarla radikalleşme olgusunun indirgemeci bir anlayışla ele alındığı için köklerinin anlaşılmadığı gözlemlenmektedir.

Sosyoekonomik Kökenler

Her ne kadar aşırılık yanlısı gruplar gerekçe ve propagandalarında yoksulluk ve eşitsizlik konularına atıfta bulunsalar da, Ortadoğu'daki sosyoekonomik koşullar ve radikalleşme ilişkisi rakamlara dayalı bir analizle incelendiğinde, gerçeklerin farklı olduğu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki yoksulluk ve insani gelişmişlik endekslerine göre bölge ortalamalarının diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2016 Çok Boyutlu Fakirlik Endeksi'ne¹ göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da sadece %11'lik nüfus çok boyutlu yoksullukla mücadele ederken bu rakamın diğer gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık %30'larda olduğu görülmektedir. Ayrıca, bölge ülkelerinin %65'inin İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde² çok yüksek ve yüksek seviyedeki ülkeler olarak sıralanması (bu oran diğer gelişmekte olan ülkelere %44 olarak gösterilmektedir) bölgedeki sosyoekonomik gerçeklerin diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi olduğunu göstermektedir. Bu durum, bölgedeki temel sorunun mutlak yoksulluk değil, nispeten yoksulluk

Birçok Ortadoğu ülkesinde sivil toplumun baskı altında tutulması ya da yasaklanması, toplulukları bölgede sıradan insanlar için tek politik katılım platformu olan dinî gruplara doğru itmiştir.

temelinde gelişen ve insanların hak ettikleri algısı ile gerçekte elde ettiklerinin farklı olmasındandır³.

Sosyal tasavvurlar insanların dünya görüşleri ve ulusların kendi pozisyonları üzerine algılarını belirlemektedir. Ortadoğu coğrafyasında büyük uygarlıkların tarihi mirasına sahip toplumsal bir hayal üzerinde oluşan sosyal tasavvur, bölgede büyük ihtişam, kahramanlık, fetihler ve liderlik kavramları ile şekillenmektedir. Bölge halklarının kendilerini Emevî, Abbâsî ve Osmanlı hâkimiyetlerinin haklı mirasçıları olarak görmeleri; Bağdat, Kurtuba (Cordoba) ve Gırnata (Granada) gibi büyük kentlerin yeniden kurulacağına hayali, geçmişteki büyük medeniyetlere duyulan özlem ve mevcut duruma karşı kızgınlık hissi radikal gruplar tarafından vaat edilen 'Güçlü İslam Devleti' fikrinin çekim merkezi olmasının temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır⁴.

Siyasi ve İdeolojik Kökenler

Tarihsel olgular üzerinde gelişen sosyo-ekonomik beklentinin yanı sıra, politik beklentilerin de Ortadoğu'da radikalleşmenin anlaşılmasında önemi büyüktür. Bölgedeki siyasi sistemlerin baskıcı ve istikrarsız olması, özgürlüğün, siyasi katılımın, siyasi ve sosyal entegrasyonun ve hukukun üstünlüğü ilkesinin bölge ülkelerinde yeterli olmaması, radikal grupların, politik olarak dışlanan ve baskı altında tutulan insanlar tarafından alternatif bir siyasi araç olarak görülmesinde önemli role sahiptir. Ayrıca birçok Ortadoğu ülkesinde sivil toplumun baskı altında tutulması ya da yasaklanması, toplulukları bölgede sıradan insanlar için tek politik katılım platformu olan dinî gruplara doğru itmiştir. Bununla birlikte hâlihazırda var olan kimi dinî gruplar günümüz radikal unsurları için önemli bir propaganda platformuna dönüşmüştür. Bu nedenledir ki, son dönemki radikal grupların ideolojik sistemleri, Ortadoğu'da yanlış yorumlanmış veya belirli bir amaca göre düzenlenmiş kutsal kaynakların ve ilkelerin radikalizmin manevi gerekçesi olarak kullanıldığı bir yapıya dönüşmüştür. Radikal eylemleri

meşrulaştırmak için araç durumuna getirilen ve çoğunlukla yanlış yorumlanan dinî anlatılar, özellikle de İslam doktrinlerinin yanlış yorumları, günümüz radikal gruplarının ideolojik temellerinde sıkça kullanılmaktadır. Bu bağlamda İslami kavramların araç haline getirilmeleri ve tartışmalarda merkezî bir yer işgal etmesi, dinî ilkeler ya da öğretilerin doğası gereği değil; bu ilkelerin politik çıkarlar için istismarı, insanların dikkatini çekmek ve bir propaganda aracı olarak kullanmak için olgulara dönüştürülmesidir. Burada, kutsal ilkelerin doğru ve gerçek İslam'a göre yorumlanmasının önemi, radikalleşmeyle mücadelede din adamlarının, özellikle Ortadoğu için ulemanın kritik rolünü ortaya koymaktadır.

İdeolojik temellerin yanında, Ortadoğu'da yükselen radikal grupların söylemleri incelendiğinde, radikal grupların toplumsal kutuplaşmayı artırmak ve yeni üyeler kazanmak için çoğunlukla siyasi istikrarsızlık, sosyoekonomik durgunluk, askeri mücadele ve savaş gibi olguları, ideolojik anlatılar ve dinî terimlerle (*cihad* ve *dârülharb*) bağdaştırdığı söylenebilmektedir⁵. Kimi olaylarda propaganda aracı olan bu bağdaştırmalar, radikalleşmenin en temel nedeni haline gelmekte ve terör grupları için üye bulma aşamasında, diğer ana sebeplere göre öne çıkmaktadır. Ayrıca, söylemlerde etkili bir dilin kullanımı ve dinî motiflerle eylemlerin cazip hale getirilmesi, militanlar için yaptıkları eylemleri kendileri için meşru hale getirmektedir. Bu durum açıkça göstermektedir ki, Ortadoğu da radikalleşmeyi var eden unsur İslam'ın öğretileri değil, radikal grupların bölgede var olan politik ve dinî gruplara ulaşmak için bu öğretileri araç olarak kullanmalarındadır. Bu sebepten, bölgedeki radikalleşme olgusu ile mücadelede terör örgütlerinin yanlış yorumlamalarla kişileri istismar ettiği gerçeğinin anlaşılması önemlidir.

Batı Müdahalesi

Çoğunluğu İngiltere ve Fransa tarafından 1916'da imzalan gizli Sykes-Picot anlaşması uyarınca ortaya çıkan, doğal olmayan sınırları sahip yapay Ortadoğu devletleri, kültürel fay hatları ve aralarında husumet olan, ancak aynı sınırlar içerisinde yaşamak zorunda olan etnik gruplara sahiptir. Ayrıca, Batı ülkeleri, Batı'nın ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak için bölgedeki ülkelere baskıcı ve otoriter liderler atamış ve demokrasi bütün dünyada yayılırken, Ortadoğu istisna olarak kalmıştır. Batı müdahalesi Ortadoğu'da baskıcı ve otoriter rejimleri desteklemekle sınırlı kalmadı, doğrudan askeri müdahalelere de bulundu.

Radikal gruplar ve terör örgütleri için üye kazanma mekanizmasında kullanılan bu durum, bölgedeki kızgınlık ve öfkenin de kaynağı iken aynı zamanda radikalleşmenin ardındaki itici gücün de bir parçasıdır.

Ortadoğu'daki en çarpıcı Batı askeri müdahalesi, 2003 yılında Irak'ta gerçekleşmiştir ve genel olarak dünya için felakete sonuçlanmıştır. Uppsala Conflict Database rakamlarında belirtildiği gibi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki kriz ve çatışmaların sayısı, dünyanın geri kalanında görülen trendin aksine, 2003'ten beri artış eğilimi göstermiştir.⁶ Ayrıca, terör yüzünden öldürülen ve yaralanan insanların sayısı 2003'ten beri artmakta ve 2011 Arap Baharı sonrası ortaya çıkan Suriye kriziyle bölgedeki insani kayıplar Ortadoğu'daki diğer savaşlardan daha yüksek rakamlara ulaşmaktadır⁷. Bu bilgiler ışığında incelendiğinde, Ortadoğu'ya bölgenin iç dinamikleri gözetilmeden yapılan dış müdahalelerin, beklenen aksine terörizmi bitirmediği, bölgedeki karmaşaları ve krizleri artırdığı, hatta radikalleşme ve terörü beslediği iddia edilebilir.

Kuşkusuz ki Ortadoğu'da yükselen radikalleşme ve terör, bölgenin sosyo-politik ve ekonomik dokusuna ve devlet bütünlüğüne karşı büyük bir tehdit haline geldi. Radikalleşmenin toplumsal temelleri ve katalizörlerini hesaba katmayan konvansiyonel anlatılar, yalnızca belirsiz genellemelere başvurulmasına ve üstünkörü politika yapımlarına neden oldu. Ancak radikalleşmenin nedenlerinin bölgenin sosyoekonomik ve politik dinamiklerine uygun olarak yeniden tanımlanması, son dönemde artan bölgesel terör ile mücadelede önemlidir. Bölgedeki sağlam tarihsel ve sosyal temelleri esas alan, yapıcı politik reformlar yoluyla desteklenen "özgürlük" sözcüğünü yeniden kavramlaştıran bir süreç bölgenin geleceği için önemlidir. Ayrıca, radikalleşmenin ideolojik temelini anlamak, radikalleşmeyle mücadele için önemlidir. Dinin ve onun öğretilerinin radikalleşmeye ve teröre neden olmadığı, radikal örgütler tarafından toplumun değerlerini istismar eden bir araç olarak kullanıldığı gerçeği, politika yapımcılar için üzerinde durulması gereken konulardandır. Son olarak, son yüzyıldaki eylemlerden özellikle 2003 Irak'ın işgali hadisesinden çıkarılan bir sonuç olarak bölgenin dinamiklerini anlamadan yapılan dış müdahalelerin ve askeri yardımların bölgedeki barışa zarar verdiği ve istikrarsızlık oluşan alanlarda radikalleşme ve terörü artırdığı tartışılmaz bir gerçektir. ○

* Araştırmacı

** Araştırmacı